

mu. Zde vystoupil se svým příspěvkem „Mládežnická organizace a hnutí mládeže“ L. Macháček.

Třetí sekce nesla název *Problémy vzájemného vztahu mezi centralismem a demokracií v rozvoji demokratického centralismu v činnosti svazu mládeže v současné etapě*. Byly zde předneseny tři příspěvky, zobecňující některé národní zkušenosti zejména z oblasti řízení svazů mládeže.

Čtvrtá sekce byla zaměřena na problematiku *organizované a neorganizované mládežnické iniciativy ve sféře volného času*. Příspěvky se dotýkaly problémů sponzánních aktivit mládeže a neformálních skupin a jejich vztahu ke svazům mládeže.

Kromě jednání v sekcích proběhly i dva „kulaté stoly“. První byl věnován problematice specifických projevů a tendencí ve sféře morálky mládeže. Diskutovány byly zejména různé negativní jevy objevující se v životě současné mládeže a úkoly, které v této souvislosti plní či by měly plnit mládežnické organizace. Druhý kulatý stůl byl organizován k již vzpomenutému dvacetiletému výročí institucionalizace výzkumu mládeže v BLR a byl věnován dosavadním výsledkům a perspektivám výzkumů mládeže.

V závěrečném plenárním zasedání přednesl velice podnětný referát prof. W. Friedrich na téma *Metodologické otázky výzkumů mládeže*, v němž jednak zhodnotil dosavadní zkušenosti zejména z práce Ústředního ústavu pro výzkum mládeže v Lipsku, jednak nastínil další možnosti mezinárodní spolupráce v této oblasti. Posledním referujícím byl A. Rajčev z ÚVVM s příspěvkem na téma *Společenská vědomí mládeže jako faktor sociálních změn v podmínkách přestavby*, v němž se zabýval aktuálními problémy ideologických souvislostí přestavby v BLR.

Součástí konference bylo i zasedání představitelů výzkumných pracovišť, kde se zástupci jednotlivých zemí vzájemně informovali o práci svých pracovišť a připravovaných národních i mezinárodních seminářích a konferencích.

Průběh celého jednání konference, obsah většiny přednesených příspěvků i závěry „kulatých stolů“ jasně ukázaly potřebu takových setkání. Zejména dnes, kdy se ve všech socialistických zemích začínají prosazovat prvky nového myšlení nejen v ekonomické, ale i v duchovní sféře společnosti, se objevují problémy v řadě směrů obdobné. Poznání zákonitostí jejich formování a vývoje, vzájemná konfrontace přístupů k jejich řešení patří mezi hlavní podmínky úspěšného zvládnutí úkolů v oblasti péče o mladou generaci.

Pavel Kuchař

Konference „Aktuální teoretické a metodologické problémy zkoumání sociální dynamiky“

Z iniciativy Československé sociologické společnosti při ČSAV a Slovenské sociologické společnosti při SAV — jejich sekci marxistické sociologické teorie a metodologie, resp. metod a technik sociologického výzkumu, se ve dnech 16.—17. června 1988 konala ve Smolenicích konference o aktuálních teoretických a metodologických problémech zkoumání sociální dynamiky.

Význam tohoto vědeckého shromáždění, daný již samotným jeho tématem — pozornost se soustřeďovala k dosud nedostatečně u nás probádaným sociálním aspektům vývoje, reprodukce a fungování společnosti, k otázkám sociální změny za socialismu, proměnlivosti sociálních forem společenského života, sociálních předpokladů a bariér společenského pokroku apod. — byl ještě potvrzen jeho bezprostřední společenskou aktuálností, úzkým vztahem k mnoha otázkám nastoleným přestavbou naší společnosti. Konference poskytla prostor jak pro sociologické uvažování o úkolech a metodách přestavby a jejich souvislostech a o uplatnění sociologie v jejím rámci, tak i pro úvahy o úkolech přestavby v samotné sociologii.

Tímto směrem orientovalo jednání konference úvodní vystoupení představitelů oddělení vědy a školství ÚV KSS J. Migaše, referáty F. Zicha (Vysoká škola politická ÚV KSČ, Praha) *Sociální sféra společnosti — hledání systému zákonitostí* a F. Kutty (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) *Sociální dynamika a sociální prognóza* a bohatá diskuse na vstupním plenárním zasedání. J. Migaš shrnul závěry, které vyplynuly z *analýzy stavu a perspektiv společenských věd* provedené stránicemi orgány. Poukázal na potřebu těsnějšího spojení sociologie s životem, na nutnost vzájemné spolupráce věd společenských, přírodních a technických při řešení konkrétních otázek, na potřebu respektovat jednotu různých funkcí společenských věd a odstranit stagnační prvky v jejich rozvoji. Za prioritní témata výzkumu označil sociální aspekty ekonomické přestavby a vědeckotechnického pokroku, problematiku sociálního rozvoje a sociální politiky, otázky socialistického životního způsobu, sociální spravedlnosti, prognostický výzkum a další.

Sociální sféra, uvedl ve svém referátu F. Zich, tvoří relativně samostatnou součást společnosti, vstupující do celospolečenských procesů jako souhrnný faktor. Chápána byla dosud zúženě a neúplně, což zužovalo předpoklady pro její poznání. Zatímco lze vcelku bez potíží taxonomicky vymezit okruh jevů, které sociální sféru tvoří — podle F. Zicha jsou jeho jádrem *sociogenní procesy*, spočívající v permanentním vytváření a reprodukci vztahů mezi lidmi opakovaním ustálených vzorců činnosti — je velmi málo probádána *systémová kvalita* sociální sféry a její složité vztahy k ostatním sférám společenského života. Bez dostatečné znalosti zákonitostí a mechanismů vzájemného působení všech sfér společenského života je obtížné koncipovat optimální organizaci ekonomiky. Schéma působení „výrobní síly — výrobní vztahy — společenské třídy — politické vztahy — stát“ tvoří obecný základ organizace společenských procesů, nevýčerpává však jejich složitost a proměnlivost a nepostačuje tedy pro jejich konkrétní určení.

Jádrem sociálního systému je třídní sociální struktura společnosti, avšak tradiční přístup sociologie, soustřeďující se především na tuto tematiku, nepostihuje dostatečně složitost a dynamiku sociální sféry. Jednotlivé komponenty sociální sféry byly dosud chápány příliš izolovaně; tuto roztržičnost by bylo možné překonávat za pomoci pojmu *sociální situace* jako kategorie vystihující stav sociální sféry společnosti v konkrétním historickém okamžiku. Pro poznání systémového charakteru sociální sféry by mohly být přehodnoceny a účelně využity i podněty strukturně funkcionalistického přístupu.

V závěru svého vystoupení F. Zich kritizoval uzavřenost naší sociologie a vyslovil se pro to, aby sociologové intenzivněji vystupovali na veřejnosti, popularizovali rozsáhlý poznatkový fond svého oboru a přispívali tak k sociologické kultivaci širokých vrstev.

O obsahovém členění, postupu zpracování a některých stanoviscích Souboru poznostických studií k *prognóze sociálního rozvoje ČSSR*, zpracovaného kolektivy Ústavů pro filozofii a sociologii ČSAV a SAV v r. 1988, informoval F. Kutta, který pak přítomné seznámil s hlavními myšlenkami a závěry *analýzy sociálně ekonomického vývoje v Československu* od r. 1945. Tento vývoj lze podle názoru F. Kutty rozdělit do dvou etap, jejichž předělem jsou šedesátá léta. Zatímco první období od r. 1945 přibližně do r. 1960 se vyznačovalo všestranným ekonomickým a sociálním rozvojem a vysokou úrovní vedení, je druhá etapa charakterizována řadou rozporů objektivní i subjektivní povahy. Šlo o přecenění dosaženého stupně společenského vývoje, kladení nereálných cílů, ztrátu ekonomické dynamiky, zhoršování životního prostředí, zdravotního stavu obyvatelstva, nepříznivý vývoj vzdělanosti, korozi způsobu života a morálních norem apod. Pokusy o hospodářské reformy narážely na nadměrnou centralizaci a byrokratizaci a byly nekomplexní. Dočasný pozitivní trend z počátku sedmdesátých let byl po krátké době vystřídán opětovou stagnací. Ke zvratu této situace by měla přispět přestavba společenského života v ČSSR.

Diskuse na plenárním zasedání se kriticky zabývala zejména některými rysy dosavadního vývoje československé sociologie. K dosažení potřebného předstihu vědy před praxí postrádá podle názoru diskutujících sociologie ucelenou *teorii sociální změny* a také nezbytný *odstup* od bezprostředních potřeb praxe. Aby mohla ve svých konečných výsledcích při řešení těchto potřeb posloužit, měla by mít prostor pro širokou *tematickou diferenciaci* i mimo základní plánované a preferované problémové směry a pro uplatnění *autoregulačních mechanismů*. Oborové tematické členění sociologického zkoumání je třeba kombinovat s *členěním podle problémů* a vnímavěji je také nutné reagovat na *celosvětové souvislosti* sociální změny v ČSSR. Kritiky dosavadního vývoje a společenského přínosu naší sociologie by neměly přehlížet širší společenské klima a *celkové podmínky*, v nichž se u nás sociologie a společenské vědy vůbec vyvíjely a které se v současném stavu těchto věd nezbytně odrážejí.

Další jednání konference pak probíhalo ve čtyřech sekcích. V sekci věnované *teoretickým otázkám* zkoumání sociální dynamiky se referáty i diskuse soustředily zejména k problémům *vymezení sociální sféry* společnosti a rozboru jejich vztahů ke sférám ekonomické, politické a duchovní, k pojetí sociálního rozvoje a k *teorii sociální změny*. K těmto otázkám vystoupili S. Konečný (Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce, Bratislava), S. Szomolányiová (Univerzita J. A. Komenského, Bratislava). Hovořilo se dále o vztahu *strukturních a behaviorálních faktorů* ve vývoji sociálního systému společnosti a o determinaci lidského chování sociální strukturou, resp. o změnách, jež v této struktuře vyvolává chování lidí (J. Stena), o *úloze každodennosti* lidského života v procesuálním pohledu na společnost — jejím stabilizačním a rezistenčním působení v procesu sociální změny — M. Petrussek (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha), D. Alijevová (Univerzita J. A. Komenského, Bratislava) o vzájemném vztahu a doplňování kvalitativních a kvant-

titativních přístupů při rozvíjení sociologické teorie, o *světovosti naší sociologie* — její poučenosti o problémech sledovaných sociology vyspělých zemí, teoretických a metodických přístupech zahraničních sociologií, její schopnosti na tyto problémy a přístupy reagovat a komunikovat se světovou sociologickou obcí.

Byly předneseny i příspěvky týkající se sociálně psychologických aspektů společenské dynamiky — J. Vlácil (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha), výzkumu dynamiky společenského vědomí — J. Šubrt (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) a vnitřního pohybu poznatkového fondu naší sociologie — A. Miltová (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha).

Ústředním tématem sekce zabývající se *metodologickými otázkami* výzkumu sociální dynamiky se stala *kategorie potenciálu člověka*, resp. společenských útvarů, jako prostředek zkoumání jejich rozvojových možností, samoregulačních schopností a samovývoje a současně také jako pojmový nástroj dovolující analyzovat jejich zdrojovou úlohu v rozvoji sociálních systémů vyššího řádu. Jednání se zabývalo jak obecnými otázkami výzkumu potenciálu, tak i aplikací této kategorie ve výzkumu konkrétních stránek sociální dynamiky.

Diskutoval se pojem potenciálu ve společenských vědách, zejména z hlediska *synergetického přístupu* ke zkoumání sociálních systémů, dále principiální možnost definovat potenciál pro sociální systémy a použitelnost fyzikálního pojetí potenciálu v této souvislosti — J. Schenk (Univerzita J. A. Komenského, Bratislava). Podrobněji se hovořilo o *lidském potenciálu* jako soustavě dispozic a sklonů člověka k činností rozvíjejícím lidské bytostné síly a současně i společnost — M. Potůček (Ústav sociálního lékařství a organizace zdravotnictví, Praha). Lidský potenciál byl chápán jako souhrn šesti dílčích potenciálů — tvořivého, individuálně integračního a regulačního, hodnotově orientačního, poznatkového a dovednostního, sociálně participativního a potenciálu zdraví. Zazněly úvahy o možnostech využití kategorie sociálního potenciálu *při výzkumu sociální struktury* — H. Jeřábek (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) a byly shrnuty metodologické problémy spojené s konceptualizací a zjišťováním *sociálního potenciálu území* pro potřeby urbanistického a oblastního plánování — M. Illner, J. Patočka (oba Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha). V této souvislosti byla zejména potvrzena relační povaha sociálního potenciálu, jeho podmíněnost časovým a prostorovým kontextem analýzy, povahou hodnotícího subjektu a jeho cílů, stejně jako i závislost sociálního potenciálu na aktivitě územních společenství.

Dalšími závažnými tématy jednání sekce byly metodologické otázky zkoumání sociální reality jako vyvíjejícího se a současně fungujícího systému — A. Ritomský (Ústav filozofie a sociologie SAV, Bratislava) a otázky strategie řízení sociálních procesů v *neobvyklých situacích* — P. Kunst (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha).

Třetí sekce se zabývala reprodukčními a rozvojovými sociálními procesy *na makrospolečenské úrovni*. Značnou pozornost a živou diskusi vyvolalo vystoupení A. Matějovského (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) na téma *Teorie sociální změny v socialistické společnosti*, které upozornilo na variabilitu koncepcí vztahujících se v nedávné minulosti i v současnosti k problematice sociální změny a sociálního vývoje socialistické společnosti. V referátu byly konkrétně zmíněny teorie sociální evoluce (vývoj k sociální stejnorodosti, sblížování tříd a společenských skupin, všestranný rozvoj osobnosti) — s odvoláním na některé sovětské práce o tzv. „teorii II. socialistické revoluce“ a s využitím některých myšlenek sociologických teorií organizace (M. Weber, M. Crozier) o teorii krize byrokratismu. Hovořilo se o typologii sociálních změn, způsobech a kritériích jejich hodnocení a byla zvažována otázka, která složka sociálního rozvoje může nejlépe vyjádřit souhrnný efekt společenské změny za socialismu.

Živý ohlas vzbudil svěží příspěvek V. Krivého (Univerzita J. A. Komenského, Bratislava) o *zauzlení společenské dynamiky*, vtipně ilustrovaný bajkami o žábě a o krávi, který komentoval negativní důsledky byrokratické manipulace společností, vedoucí k rozpadu jejich samoregulačních schopností. Přednesené příspěvky se dále v této sekci zabývaly problémy *sociálně ekonomického rozvoje ČSSR* ve světle sociálně ekonomických analýz — L. Lubelec (Ústav marxizmu-leninizmu ÚV KSS, Bratislava), *sociálními zdroji a bariérami* urychlování tohoto rozvoje — J. Vítečková (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha), úlohou *způsobu života* v sociálním rozvoji — B. Filipcová (Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV, Praha) a S. Valná (Výzkumný ústav sociálního rozvoje a práce, Bratislava), úlohou kultury E. Malá (Ústav pro výzkum kultury, Bratislava), *národnostní vědomí* — V. Paukovič (Společenskovědný ústav SAV, Košice), *differentiaci veřejného mínění* — J. Mišovič (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) a uplatněním participativní metodologie v jeho výzkumu — L. Benkovičová (Ústav filozofie a sociologie SAV, Bra-

tlaslava), *religiozitou* — L. Sivák (Ústav vedeckého ateizmu SAV, Bratislava) a *péči o zdraví obyvateľstva* — M. Weissová (Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava).

Čtvrtá sekce věnovala pozornost reprodukčním a rozvojovým sociálním procesům na *mikrospolečenské úrovni* — v pracovních kolektivech, územních společenstvích, ve vědecké pospolitosti, ve školách a společenských organizacích. Přednesené příspěvky i diskuse se orientovaly zejména na hledání dynamizujících faktorů, schopných aktivizovat základní sociální jednotky, a na identifikaci sociálních bariér, které této aktivizaci brání.

Největší prostor byl věnován sociálnímu rozvoji *pracovních kolektivů* — formování jejich sociální struktury — I. Vašečka (Slovnaft, Bratislava), řízení pracovní iniciativy v podniku C. Holík (Výskumný ústav sociálního rozvoje a práce, Bratislava), vývoji sociálního klimatu v pracovních kolektivech — S. Chylová (Bavlnárske závody, Ružomberok) a jejich řízení — M. Šarišský (Východoslovenské železiarne, n. p., Košice), vše také z hlediska podmínek a požadavků, které přinese nový hospodářský mechanismus.

V bloku věnovaném sociálním procesům na úrovni *územních společenství* zaznělo jednak obecněji orientované vystoupení k problematice sociální dynamiky územních společenství — J. Pašiak (Ústav stavebnictva a architektury SAV, Bratislava), referát který kriticky zhodnotil záměry a postup dosavadní *urbanizační politiky* v ČSSR z hlediska jejich důsledků pro vývoj venkovského osídlení — I. Kusý (Ústav stavebnictva a architektury SAV, Bratislava). Hierarchizace sídel, zavedení střediskové soustavy osídlení, přílišná územní koncentrace pracovních příležitostí, výstavby bytů, občanského vybavení i technických sítí a nadměrná územně správní koncentrace neodpovídají podle názoru referenta ve svých sociálních důsledcích potřebám a možnostem venkovských sídel a sídelních společenství, zhoršují jejich situaci a přinášejí společenské ztráty.

Fungování územních společenství se úzce dotýkal i příspěvek o *problémech každodenního života* a sociálních rezervách obsažených ve zlepšování jeho podmínek a jeho organizace — E. Bauerová (Výskumný ústav sociálního rozvoje a práce, Bratislava). O otázkách *vzdělávání a výchovy* pojednaly tři příspěvky, týkající se postavení studentů v sociálním systému vysoké školy — A. Kolesárová (Univerzita J. A. Komenského, Bratislava), přípravy absolventů technických škol na povolání — K. Podoláková (Slovenská vysoká škola technická, Bratislava) a úlohy společenských organizací při vědeckotechnické výchově dětí a mládeže — V. Štěrbaček (Ústřední výbor SSM, Praha).

Samoregulačními procesy v československé vědě se z hlediska sociologie vědy kriticky zabýval hutný a myšlenkově bohatý referát Z. Bútorové a I. Danišky (oba Kabinet teorie a vědy a prognóz SAV, Bratislava). Funkcionálně laděný model samoregulačního procesu ideálně probíhajícího ve vědecké komunitě a utvářejícího příznivé sociální podmínky pro tvorbu vědeckých poznatků byl konfrontován s reálným průběhem autoregulace v naší vědě, jak jej zachytily analýzy provedené v Kabinetu teorie vědy a prognóz SAV. Existující nepříznivá situace je podle názoru autorů důsledkem *překonaného způsobu řízení*, který potlačoval otevřený společenský dialog, nadměrně centralizoval rozhodování, byl nesystémový, počeňoval odbornou kompetenci a vedl k autarkčním tendencím, izolujícím naši vědu od progresivních světových trendů. Důsledkem tohoto klimatu je v československé vědě *nedostatek otevřených diskusí a kritiky*, který nepříznivě ovlivňuje kvalitu výsledků vědecké práce, oslabuje pocit společenské odpovědnosti vědců, deformuje mechanismus sociálního vzestupu ve vědě, projevuje se malou demokratičností vztahů ve vědeckém společenství a vytvářením různých neformálních sebeochranných seskupení, konzervujících nízkou úroveň vědecké produkce. Autoři uvedli náměty na opatření, která by postupně mohla tyto deformace odstranit.

Není pochyb o tom, že konference o aktuálních teoretických a metodologických problémech výzkumu sociální dynamiky představuje v životě naší sociologie významnou událost. Byla pozoruhodná svou neformální společenskou angažovaností, kritičností a otevřeností při formulaci problémů i námětů a velmi živou a bezprostřední diskusí. Objevila se na ní řada netradičních pohledů, teoretických i metodologických myšlenek, i když právě pokud jde o teoretické zvládnutí současných i perspektivních sociálních problémů jazykem vlastním sociologii máme zatím značný dluh.

Slovenští hostitelé připravili pro konferenci ideální prostředí v romantické kulise smolenického zámku a zaslouží si dík za její organizaci. Československá sociologická společnost a Slovenská sociologická společnost připravily pro konferenci sborník obsahující část přednesených příspěvků, ostatní vystoupení budou podle možnosti publikována jednotlivě.

Michal Illner